

De invoering van de Gregoriaanse kalender te Brugge

Het is bekend, dat de kalenderhervorming van paus Gregorius XIII (1572-1585) overeenstemming heeft gebracht tussen het astronomische jaar en het kalenderjaar. Om deze overeenstemming te bereiken, moesten tien kalenderdagen uitgeschakeld worden. Daarom was door de paus bepaald, dat de dag volgende op de 4e October 1582 als de 15e van dezelfde maand zou geteld worden. En om in de toekomst de overeenstemming te behouden, was daarenboven vastgesteld, dat er om de vierhonderd jaar één schrikkeljaar niet als dusdanig, doch als een gewoon jaar van 365 dagen zou doorgaan.

Het bevel van paus Gregorius XIII tot invoering van zijn kalenderhervorming werd alleen in de katholieke landen, Spanje, Portugal en Italië, op het voorgeschreven tijdstip uitgevoerd. Frankrijk volgde een paar maanden later en liet de dagen tussen 9 en 20 December 1582 wegvallen.

In verband met de Gregoriaanse kalenderwijziging wordt dikwijls de naam van de heilige Theresia van Avila genoemd, om reden van het eigenaardige feit, dat deze heilige stierf op 4 October 1582 en 's anderendaags, zijnde de 15e October, werd begraven.

Nopens het tijdstip waarop de Gregoriaanse kalenderhervorming in de Nederlanden en inzonderheid in het graafschap Vlaanderen werd ingevoerd, heerst nogal verwarring. De bekende Duitse geleerde dr. H. Grotefend, in zijn voortreffelijk werk : *Zeitrechnung des Deutschen*

Mittelalters und der Neuzeit¹, is van mening, dat de toepassing van de kalenderhervorming in Holland, Brabant, Vlaanderen en Henegouwen plaats had van 14 tot 25 December 1582. Dr. W. E. van Wijk, die in 1932 een grondige studie over de Gregoriaanse kalender heeft uitgegeven, schijnt de mening van dr. Grotefend te delen. Hij schrijft inderdaad: « Frans van Alençon, hertog van Anjou, broeder van koning Hendrik III van Frankrijk, die ten tijde der kalenderhervorming in de Noordelijke Nederlanden, althans in naam, met gezag bekleed was, heeft bij plakkaat van 10 December 1582 bevolen, dat men in Brabant, Limburg, Gelre, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Zutphen en Friesland van den 14^{en} December 1582 terstond op den 25^{en} (Kerstdag) zou overgaan ». Enige regels verder laat dr. van Wijk echter volgen: « In de Zuidelijke provinciën — hiermede Zuid-Nederland, dus ook Vlaanderen, bedoelende — is op den 10^{en} Februari 1583 de 21e gevolgd »². Heel duidelijk is de Nederlandse deskundige alleszins niet! De Franse geleerde, A. Giry, daarentegen, houdt er een andere mening op na. In zijn bekend *Manuel de diplomatique*, waarvan een stereotype herdruk in 1925 te Parijs is verschenen, schrijft hij: « Dans les états catholiques de l'Allemagne et des Pays Bas (Brabant, Limbourg, Luxembourg, Gueldre, comtés de Flandre et d'Artois, de Hainaut et de Namur, Anvers et Malines) ainsi qu'en Savoie, on supprima après le vendredi 21 décembre la fin de l'année 1582 et le lendemain samedi fut réputé 1er janvier 1583 »³. De Hollandse hoogleraar dr. R. Fruin, in zijn *Handboek der chronologie*, voornamelijk van Nederland⁴, en de Belgische archivaris L. J. M. Philippen, in zijn *Beknopte methodiek der geschiedvorsching*⁵, delen de mening van

(1) Erster Band (Hannover, 1891), blz. 133.

(2) W. E. VAN WIJK, *De Gregoriaansche kalender. Een technisch-tijdrekenkundige studie* (Maastricht, 1932), blz. 56.

(3) T.a.p., blz. 166.

(4) Uitg. Alphen aan de Rijn, 1934, blz. 10.

(5) Uitg. Antwerpen, 1942, blz. 130.

Giry. De ene verklaart : « In Vlaanderen volgde volgens Anjou's aanschrijving op 21 December 1582 1 Januari 1583 », terwijl de andere getuigt : « In de Roomsche katholieke provinciën der Nederlanden sloot men het jaar 1582 met den 21^{en} December ».

Welke stelling is nu te aanvaarden ? Deze vooropgezet door Grotfend en gedeeltelijk ook door van Wijk, of deze welke wordt voorgehouden door Giry, Fruin en Philippen ? Of heeft misschien dr. van Wijk het bij het rechte einde, wanneer hij beweert, dat men in Zuid-Nederland van de 10^e op de 21^e Februari 1583 is overgegaan ?

Naar onze bescheiden mening is noch de ene noch de andere van de geciteerde auteurs, hun uitdrukkelijke verklaringen ten spijt, volledig te betrouwen.

Weliswaar heeft de hertog van Anjou, gedurende zijn bewind over de Nederlanden van 1581 tot 1584, een verordening uitgevaardigd waarbij bevolen werd de tien dagen tussen de 14^e en de 25^e December 1582 uit te schakelen⁶, doch dit bevel is niet, of wellicht slechts op enkele plaatsen, op het gestelde tijdstip kunnen uitgevoerd worden. De verordening van Anjou werd inderdaad op 10 December 1582 te Antwerpen uitgegeven. Men beschikte derhalve slechts over vier dagen om er de uitwerking van te regelen. Daarenboven was Anjou gehouden zijn verordening eerst te laten worden aan de Staten of hoofdbesturen van de verschillende hertogdommen en graafschappen, waaruit de Nederlanden waren samengesteld, die deze verordening op hun beurt aan de ondergeschikte besturen zouden overmaken. Daarbij dient nog gevoegd, dat er in de jaren tachtig van de 16e eeuw, vooral de eerste van dit decennium, een zeer troebele toestand in onze gewesten heerste en het centraal gezag niet bij machte was om zijn beslis-

(6) Zie : CH. TERLINDEN, *Liste chronologique provisoire des édits et ordonnances des Pays-Bas. Règne de Philippe II (1555-1598)*, Bruxelles, 1912, blz. 196.

singen over het gehele gebied van de Nederlanden met de gewenste nauwgezetheid te doen nakomen.

Deze omstandigheden in acht genomen, is het duidelijk waarom de toepassing van de kalenderhervorming in de Nederlanden niet overal op hetzelfde tijdstip heeft kunnen plaats hebben. Wil men derhalve een juist overzicht van de kwestie verwerven, dan dient vooraf een onderzoek in ieder bestuur afzonderlijk ondernomen te worden.

Het bevel van Anjou werd door de Raad van Vlaanderen pas op 16 December aan de ondergeschikte besturen doorgezonden. De Raad van Vlaanderen zelf had op dit ogenblik de hervorming reeds toegepast. De ondergeschikte besturen waren dus niet in de gelegenheid de kalenderhervorming vóór de 17^e December in te voeren.

Te Brugge schijnt de verordening van Anjou pas op 21 December 1582 bekend te zijn geworden. De toepassing volgde onmiddellijk. 21 December 1582 volgens de oude kalender, werd dus 31 December 1582 volgens de nieuwe kalender, of zoals een gelijktijdige aantekening vermeldt : « 31 Decembre 1582 stylo novo anni correctionis »⁷.

De mededeling van de verordening aan de Brugse bevolking gebeurde op de gebruikelijke manier van op het pui van de Halle en had 's anderendaags, de 22^e December 1582, oude stijl, of 1 Januari 1583, nieuwe stijl, plaats. Aan de eigenlijke verordening ging vooreerst een inleiding vanwege het stadsbestuur vooraf, aldus luidende : « Men gheeft ulieden te kennen hoedat myne heeren van de wet ontfaen hebben van myne heeren van den Rade in Vlaenderen zekere lettre missive ende placacet, daarvan men ulieden de lecture doen zal ». Daarop volgde het begeleidend schrijven van de Raad van Vlaanderen : « De Raetslieden des sertoghens van Lothryck, van Brabant, van Limburch, van Gelre, van Anjou, van Alençon, etc., grave van Vlaendren etc. gheordonneert in

(7) Zie : Bijlage.

Vlaendre. Lieve ende beminde. Wy zenden ulieden hiermede een ghedruct exemplaire van de ordonnancie van zynder hoocheyd uutghegheven up de vercorteringhe van thien daghen in deser maent Decembris, by advise der Generaele Staten der Gheunieerde Provinciën ende Rade van State neffens zyne hoocheyd wesende, twelc ghylieden terstont zult doen uutroupen ende uutzenden in alle steden, plaetsen ende vleckten, daer men ghewone is ghelycke uutroepynghen ende uutzendynghen te doene, ten eynde eenen yeghelycx hen daernaer regulere zoude zonder dies te zyne in ghebrecke. Lieve ende beminde, Godt zy met ulieden. Ghesonden uut Ghent den 26^{en} Decembre 1582 naer style van denzelven placate, onderteeckent : Z. Heyns ». Daarop volgde dan de verordening in de Nederlandse versie ⁸.

Betreffende de toepassing behelsde de mededeling aan de Brugse bevolking geen nadere bepalingen. Wel bevoel het begeleidend schrijven van de Raad van Vlaanderen de onmiddellijke publicatie van de verordening, waarbij men eveneens de dadelijke toepassing mocht veronderstellen. Het ontbreken van uitvoeringsbepalingen is echter zoveel te merkwaardiger, daar de verordening voorschreef de kalenderhervorming toe te passen van 14 op 25 December, data die bij de afkondiging reeds met verscheidene dagen overschreden waren. Wellicht oordeelde zowel de Raad van Vlaanderen als de Brugse magistraat het overbodig en, in verband met de mogelijke gevolgen van de kalenderwijziging, tevens voorzichtiger, niet van de toepassing te gewagen. Zij zelf hadden overigens de verordening reeds ingevoerd en het volk had zich maar te schikken naar de regeling die in de verordening was bepaald.

In de besturen van het Brugse Vrije, het Proosse en het Kanunnikse, die in dergelijke aangelegenheden steeds

(8) Zie : Brugge, stadsarchief, *register van de hallegeboden over de jaren 1574-1583*, blz. 417 v. - 418 v.

in overeenstemming met de stadsregering handelden, moet het bevel van Anjou eveneens op 21 December, oude stijl, zijn bekend geworden. En evenals het voor de stad het geval was, werd de verordening onmiddellijk toegepast en 's anderendaags, 22 December 1582 volgens de oude kalender, of 1 Januari 1583 volgens de hervormde kalender, aan de bevolking medegedeeld. Uitdrukkelijke bewijzen voor deze bewering kunnen alleen voor wat het Brugse Vrije betreft naar voren gebracht worden. Gezien echter de twee andere jurisdictiën, het Proosse en het Kannikse, voor een groot deel omsloten lagen binnen de gebieden van de stad en het Vrije, mag alle twijfel gerust worden geweerd. Overigens treffen wij in de officiële bescheiden van deze beide besturen de volgende dateringen aan : « 3^{en} Lauwe 1583 stilo novo » ⁹.

De rederijker-historicus J. P. van Male (Brugge 1681 - Vladslo 1735) scheen dus goed ingelicht wanneer hij schreef : « Aldus verliep het jaer 1582 ten eynde op den 21^{en} dag van Decembre, volgens de verbetering van het calendarium gemaekt door Gregorius XIII, paus van Romē. Den hertog van Alençon, op het aenraden van zijnen broeder, den koning van Vrankrijk, wilde in Vlaenderen en in Braband deze verbetering doen aennemē, maer de ministers hielden zich voor dit mael nog aen den ouden stiel, zegghende tot hunner ontschuldiging, dat deze ordonnantie van zijne hoogheyd aen hun te late bekend gemaekt was » ¹⁰.

Daar het jaar 1582 door de invoering van de Gregoriaanse kalender met de 21^e December eindigde, was de traditionele en alom gevierde herdenkingsdatum van de geboorte Christi, de 25^e December, weggevallen. Een dergelijk feest kon noch mocht men nochtans negeren. Daarom liet de Brugse stadsregering — en zo zullen voor-

(9) Zie : Bijlage.

(10) Vgl. J. P. VAN MALE, *Geschiedenis van Vlaenderen, van het jaar 1566 tot de vrede van Munster*, uitgegeven door F. VANDE PUTTE, Brugge, 1842, biz. 76 B en Brugge, 1843, biz. 201.

zeker ook de besturen van het Brugse Vrije, het Proosse en het Kanunnikse gedaan hebben — op de verordening van Anjou onmiddellijk een besluit betreffende het vieren van het Kerstfeest volgen. De 22° December 1582, oude stijl, of 1 Januari 1583, nieuwe stijl, dag waarop te Brugge de prinselijke verordening samen met het stedelijk besluit werden gepubliceerd, was een Zaterdag. In normale omstandigheden had de 25° December volgens de oude kalender, op de daaropvolgende Dinsdag gevallen. De stedelijke verordening nu besliste deze Dinsdag als Kerstdag te behouden¹¹. Aangezien de kalenderhervorming toen reeds was doorgevoerd, werd de Kerstdag van 1582 dientengevolge op de 4° Januari 1583 gevierd! Volgens de burgerlijke kalender heeft het jaar 1582 dus geen Kerstfeest gehad; in het jaar 1583 daarentegen werd de geboorte van Christus tweemaal herdacht.

Belangrijk ware het eveneens te weten hoe en wanneer de Gregoriaanse hervorming haar toepassing kreeg in de Rooms-Katholieke liturgische kalender. Aangezien het Kerstfeest op de 4° Januari 1583, nieuwe stijl, of 25 December 1582, oude stijl, werd gevierd, zal de aanpassing pas na deze data hebben plaats gehad. En alhoewel de onmiddellijke tijd na Kerstdag zich niet gemakkelijk leent om zo maar tien dagen uit de liturgische kalender te supprimeren, menen wij toch dat de aanpassing wel vlug daarop zal gebeurd zijn. Aanwijzingen dienaangaande mochten wij in de documenten nochtans niet aantreffen. Wie echter weet dat Brugge sedert 1578 in handen was van de Protestanten, die de uitoefening van de Katholieke

(11) De stedelijke ordonnantie luidde als volgt : « Ende also dyenvolghende den heylighen Kersdaghe zoude ghepasseert zyn tzydert den 16en der voorledene maent van Decembre ende dat nochtans niet en zoude betamen dat de geboorte Christi voor desen jaere zoude achterghelaten werden, soo laest men van 's heeren ende 's wetsweghe denzelven Kersdach te houden Dysendach eerstecommende ende dezelve te vieren in costume op peyne van deghuene daerjehens doende arbitrarlyck ghepuniert te werden ter discretie van scepenen als be-roermakers ende overhorich de wet ». Brugge, stadsarchief, *register van de hallegeboden over de jaren 1574-1583*, blz. 418 v.

eredienst belemmerden, dat de bisschop, vele pastoors en andere geestelijken waren gevlucht of verstrooid, dat de bescheiden van de kerkelijke instellingen uit die tijd ofwel ontbreken ofwel onregelmatig zijn bijgehouden, begrijpt waarom er van de toepassing van de Gregoriaanse kalender in de liturgie wellicht geen sporen zijn overgebleven.

Ten slotte dient er op gewezen te worden, dat hertog Frans van Alençon, toen hij zijn verordening betreffende de invoering van de Gregoriaanse kalender uitvaardigde, niet de rechtmatige landvorst van de Nederlanden was. Hij was weliswaar, op aandringen van prins Willem van Oranje, in 1581 door de Algemene Staten beroepen en tot heer van de Zeventien Provinciën benoemd, maar nog steeds was een gedeelte van de Nederlandse gewesten onder het bewind van de wettige vorst, koning Philips II van Spanje, gebleven. Voor dit gedeelte nu, waar de verordening van Anjou geen rechtskracht had en dus ook geen gevolg heeft kunnen hebben, heeft Philips II, op zijn beurt, een verordening betreffende de invoering van de Gregoriaanse kalender voor het geheel van de Nederlanden uitvaardigd. Deze verordening, uitgegeven te Doornik op 10 Januari 1583, bepaalde dat de aanpassing aan de hervormde kalender zou geschieden van 10 op 21 Februari 1583¹².

Hiermede menen wij aangetoond te hebben wanneer de Gregoriaanse kalender te Brugge en omstreken werd ingevoerd en welke de oorzaken zijn geweest waarom de invoering van de kalenderhervorming van Gregorius XIII in de verschillende gewesten, steden en heerlijkheden van de Nederlanden op zeer verschillende tijdstippen heeft plaats gehad.

A. SCHOUTEET.

(12) De tekst van deze verordening, in Vlaamse versie, komt voor in de *Placcaert-boecken van Vlaenderen*, dl. II (Antwerpen, 1662), blz. 729-731.

BIJLAGE

*Teksten betreffende de invoering van de
Gregoriaanse kalender in het Brugse.*

A. Voor de stad :

*Brugge, stadsarchief, secrete resolutiën van de stadsregering
over de jaren 1575-1585, blz. 375 :*

Actum den 31 Decembre 1582 stylo novo anni correctionis.

Ib., feriën van de weeskamer over de jaren 1580-1583, blz. 132:

Den 1^{en} Januarii 1583 stylo novo, zynde anders stylo veteri
den 22^{en} Decembris 1582, ende dit omdat by placate van
Zynder Hoocheyt thien daghen van Decembre 1582 zyn
ghecort gheweest.

Ib., t. a. p., blz. 133 :

Actum den 8^{en} in Lauwe 1583 stylo novo.

Ib., t. a. p., blz. 134 v. :

Actum den 10^{en} January 1583 stylo novo.

*Ib., feriën van de stadsthesauriers over de jaren 1578-1585,
blz. 86 :*

Actum in de tresorie den 10^{en} in Jenvier 1583 styl nova [sic].

*Ib., secrete resolutiën van de stadsregering over de jaren
1575-1585, blz. 377 v. :*

Actum den 15 dach van Januarius 1583, alias 5a Januarii
stilo veteri.

Ib., feriën van de weeskamer over de jaren 1580-1583, blz. 123:

Up den 27^{en} dach van Wedemaent 1583 stylo anni correctionis.

B. Voor het Brugse Vrije :

*Brugge, rijksarchief, fonds van 't Vrije, nr. 26 : resolutieboek
over de jaren 1580-1583, blz. 65 v. - 66 :*

's Vrindachs den 21 Decembre stilo communi... Ten naervol-
ghenden [eerst had men geschreven: *Tenzelven*] daghe
wierdt ghepubliceert het placat van de veranderinghe des
jaers zulcx dat desen 22^{en} Decembre 1582 zoude wesen den
eersten dach tsjaers ende January 1583.

Ib., nr. 16617 : feriën over de jaren 1580-1589, blz. 130 v. :

Saterdag den 22 Decembre 1582, 1a Januarii anno correc-
tionis 1583.

Ib., fonds Sanders, nr. 490 : feriën van het Vrije over de jaren 1581-1584 :

22 Decembre 82, 1a Januari 83.

C. Voor het Proosse :

Brugge, rijksarchief, fonds van het Proosse en het Kanunnikse, nr. 8 : feriën van het Proosse over de jaren 1573-1632, blz. 89 :

Up den 3^{en} Lauwe stilo novo.

Ib., nr. 751 : feriën van de vierschaar van het Proosse over de jaren 1580-1586, blz. 39 r. en 39 v. :

... den 7^{en} Janvier 83 stilo novo.

Tsaterdaechs den 15^{en} van Lauwe 1583 stilo novo.

D. Voor het Kanunnikse :

Brugge, rijksarchief, fonds van het Proosse en het Kanunnikse, nr. 23 : feriën van het Kanunnikse over de jaren 1573-1655, blz. 72 v. :

Up den 3^{en} Lauwe 83 stilo novo.

Ib., nr. 782 : feriën van de vierschaar van het Kanunnikse over de jaren 1581-1586, blz. 23 v. :

's Vrydaechs den 14 [Lauwe] 83 stilo novo.